

Гигантският голяморог елен в България

Златозар Боев

Гигантският голяморог елен (*Megaloceros giganteus*) е смятан за един от емблематичните видове на европейската плейстоценска сухоземна мегафауна. Той е най-едрият и най-големорогият от всички елени в семейството на елените (Cervidae). Повсеместно останките от „ирландския лос“, както е известен в англоезичната литература, са малобройни. Въпреки това някогашното му разпространение обхващало огромни части на Евразия. В плейстоценските ледникови стагнали ареалът на този впечатляващ бозайник достигал и до Балканския полуостров, включително и северните части на днешна територия на България.

Цялостният му ареал обхващал обширни пространства от континента – от Британските острови и Германия до Италия, Крим, Кавказ и Южен Сибир. Хроностратиграфското му разпространение е било ограничено до средния и късния плейстоцен. Някои по-нови находки сочат, че видът оцелял докъм най-късния плейстоцен и дори до холоцена преди 7700 г. пр.Хр. в Западен Сибир.

Като южна страна, находките на голяморогия елен от България представляват огромен научен интерес. Очевидно е, че през територията на страната ни е преминавала южната граница на разпространението на вида.

За съжаление сведенията за това удивително животно у нас са доста оскъдни и непълни. Първите споменавания за голяморогия елен в България са и неточни. Още в 1931 г. само се спомена-

ва, че останки от вида са намирани в някои находища в страната, предимно пещери. Почти по същия начин и след половин век се споменава за останки на гигантския елен в „Бургаска област“ без конкретно местонахождение и възраст.

В настоящата статия представяме накратко всички разпръснати данни за разпространението на голяморогия елен с цел да обобщим цялата налична информация за неговото разпространение в страната.

Най-гревните находки на вида у нас са от среден плейстоцен. Намерени са в кариера за варовик до с. Върбешница (Област Враца) от проф. Николай Спасов през 1993 г. Те представляват няколко зъба.

Всичките останали находки в България са от късен плейстоцен. В пещерата Сухи Печ (по-известна напоследък с

името Козарника) край гр. Белозградчик (Област Видин) са намерени 6 костни находки на възраст около 26 000 г. пр. Хр.

В пещерата Мишин Камик между селата Горна Лука и Превала (Област Монтана) са намерени най-новите останки от вида, открити през 2015 г. Любопитно е, че една от костите (астрагал) е била надлъжно разцепена от човек за приспособяването ѝ за ползване като някакво сечиво.

При с. Муселиево (област Плевен) през 1977 г. при свлачище на десния бряг на река Осъм в местността Вамата е намерена великолепно находка – черепен фрагмент с основата и част от единия рог.

През 2016 г. праисторичката Стефанка Иванова и сътрудници публикува данни за 2 костни фрагмента (метапогуален и максиларен) от съответно наг 50 200 и 32 750 г. пр. Хр. от Рабишката пещера (Магура) до с. Рабиша (Област Видин).

В пещерата Темната Дупка до с. Лакатник (Област София) бележитият наш археолог Рафаил Попов (1876 – 1940) в 1931 г. публикува няколко фрагмента от рогове, челюстни и долночелюстни фрагменти, няколко единични зъба и метакарпална кост от голяморог елен.

По-късно екип от френски и български учени са открили и джуги находки от вида.

Първите сведения за голяморогия елен от пещерата Бачо Киро (Област Габрово) са публикувани от британската археоложка Дороти Гарог (Dorothy Garrod, 1892 – 1968) през 1939 г. Те са открити от международната археологическа експедиция през 1938 г. в пещерата. Намерени са няколко зъба и фрагмент от дясната челюст. По-късно в тази пещера полски екип от археолози под ръководството на проф. Казимеж Ковалски

Монтиран скелет на голяморог елен (Megaloceros giganteus) в Палеонтологическия музей на Руската академия на науките в гр. Москва

(Kazimierz Kowalski, 1925 – 2007) намира 12 находки от голяморог елен в 4 слоя от късен плейстоцен, сред които и горна челюст с всички зъби.

Зоологът Еберхард Унджиян (бивш уредник на Отдел „Природа“ на Регионалния исторически музей в гр. Русе) неотдавна ни съобщи за съхранявани в музея находки от голяморог елен, събрани преди повече от половин столетие в русенско от учителя и палеонтолог Михаил Халваджиев (1914 – 1988).

Всъщност, като че ли това е всичко, което знаем досега за голяморогия елен у нас. От осемте му находища (всичките в Северна България и предимно в западната ѝ част) става ясно, че видът е бил разпространен у нас през средния и късния плейстоцен. Събраните сведения

Голяморог елен (*Megaloceros giganteus*) – частичен череп с рога. Късен плейстоцен, Муселиево. Национален природонаучен музей – БАН, 27.07.2019. Снимка: З. Боев

сочат, че разпространението му (поне засега) е било ограничено единствено в Долнодунавската равнина и Предбалкана в Северна България – райони със значително степно влияние. Не са открити находки на юг от Стара планина. Не е изключено обаче да се открият изкопани останки и в Южна България, тъй като видът е познат от групи региони на същата географска ширина в Крим и Закавказието. Големите равнини в Южна България и Югоизточна Европа също са осигурявали подходящи местообитания. (В началото споменахме за съобщение за намирането му в обширната Бургаска низина.).

Във височинно отношение голяморогият елен у нас е обитавал местообитания с надморска височина от 40 до 400 м., т. е. предпочитал е низинни равнинни и по-ниски хълмисти терени. В периферията на своя ареал в България голяморогият елен е бил разпространен из обширните открити равнинни ландшафти. Хроностратиграфското му разпространение обхваща средния плейстоцен и късния плейстоцен отпреди 1,0 – 0,08 млн. г. докъм 20 000 г. пр. Хр.

Големорогият елен е бил един от най-желаните трофеи на праисторическите ловци. Този импозантен величествен бозайник е впечатлявал древните хора, които са отдавали своето уважение към него, изобразявайки го в своите жилища – в пещери и скални укрития. Едни от най-художествените реалистични негови изображения са в пещерата Ласко в Южна Франция отпреди 15 000 – 13 000 г. ■

Къснопалеолитна сцена от бита на неандерталския човек (*Homo neanderthalensis*), в която присъства и голяморог елен (*Megaloceros giganteus*) – ценен дивеч за ловците. Художник: Зденек Буриан (1905 – 1981)

Тюленът монах оцелява в пещерите на о-в Кипър?

Тюленът монах (*Monachus monachus*), известен още като Средиземноморски тюлен, а у нас и като Черноморски тюлен, доскоро бе един от най-атрактивните обитатели по българското черноморско крайбрежие. Но още през XX в., и особено след Втората световна война, неговата популация в Черно море, включително пред нашето крайбрежие, бе подложена на силен антропогенен натиск. Накрая той не издържа и от 1997 г. напусна окончателно българското крайбрежие на Черно море. А през последните 2 – 3 десетилетия се оказа, че и в Средиземно море неговата численост е силно редуцирана и по данни на Международния съюз за защита на природата (IUCN) днес той е един от най-застрашените от изчезване видове в света, чиято популация наброява само 700 индивиди. Повече интересни данни за тюлена монах в Черно море и неговата трагична съдба пред българските брегове любознателният ни читател може да прочете в „Червена книга на Република България“, том 2-ри (2015 г.) и брой 2 на сп. „Природа“ от 2020 година.

След оттеглянето му от Черно море тюленът монах оцелява днес главно около гръцките и турски острови в Егейско море. За наблюдението и опазването му следят няколко международни природозащитни организации.

През м. март 2021 г., екип от гръцки учени и природозащитници, заедно с експерти от Университета в Ексетер (Англия), публикуваха в научното списание *Oryx* резултатите от многогодишните си изследвания върху разпространението, числеността и биологията на тюлена монах в Егейско море и по-специално около о-в Кипър. По време на

изследванията било установено, че през 2007 г. тюленът монах е обитавал само южните брегове на острова, където той се е укривал предимно в многобройните пещери по крайбрежието. Авторите са установили интересния факт, че докато преди години тюлените са раждали и отглеждали своите малки предимно на открити пясъчни плажове и крайбрежни долини в моретата, в района на острова те вече предпочитали да раждат и отглеждат малките си само в пещери. Били регистрирани и картирани общо 35 пещери по южното крайбрежие, в които било доказано размножаване и отглеждане

на малките тюленчета.

В резултат на мониторинга, продължаващ и днес, през 2013 г. била установена първа поява на тюлени и по северното крайбрежие на острова. За да установят дали и там има раждане и отглеждане на новородени, авторите монтирали специални скрити фотокамери (фотокапани) и

през 2013 г. бил регистриран и първи случай на отглеждане на новородено бебе в една от наблюдаваните пещери. А през 2019 г. камерите регистрирали раждания и отглеждане на малките в нови 8 пещери по северното крайбрежие на острова.

Публикуваните нови данни за състоянието на популацията на тюлена монах в Егейско море и за промяната в размножителната му стратегия и поведение дават основание за оптимизъм и надежда за оцеляването на вида от пълно изчезване. А защо не и за връщането му отново в Черно море и по нашето крайбрежие, където той е обитавал от векове и е раждал любителите на българската природа.

По Live Science и Oryx

